

**ПЕДАГОГИЧЕСКИ
ФУНДАЦИЯ**

МЕТОДИКА НА ОБУЧЕНИЕТО

ЗА ПОДХОДИТЕ КЪМ УЧИЛИЩНОТО ФОРМАЛНО ЕЗИКОВО ОБРАЗОВАНИЕ

*Мариана Мандева, Миглена Велчева,
Теодора Караколева, Цветелина Бонева*

1. Училищното формално образование като събитие и подем на човека. Подходи към училищното формално образование

• **Образование. Видове образование. Училищното формално образование, културата и езикът**

Образованието е „изключително средство” (Ж. Делор) за демократичното развитие на човечеството – за израстването на личността и за изграждането на връзки между индивидите, групите и нациите. Превръща се в непрекъснат процес. Негова стратегическа задача е да ни „научи”: да живеем заедно (to live); да придобиваме знания (to learn); да действваме (to make); да бъдем (to be) [срв. 4, 13].

Образованият човек притежава „...структурирана референтна система от нагласи, ценности, знания и компетенции за ориентация и развитие в живота... (подч. мое – М. М.)” [17, 259]. Той е „... е не толкова „знаещ човек” „... колкото... способен да осмисли своето място...” [21, 9] в съвременния свят – да има изграден светоглед, да се ориентира в сложните проблеми на съвременните култури, да бъде свободна и творческа личност, разбираща другите културни позиции и ценности, способен да мисли, общува и практически да действа, хармонично развит и нравствено отговорен човек [срв. 11, 9].

Според изискваната терминология от ЕС за разделяне на основните видове образование говорим за **училищно формално образование, неформално образование, информално образование** [срв. 17, 259].

В статията ще разгледаме някои проблеми във връзка с **училищното формално образование. Основните тези**, които приемаме при интерпретацията на проблема, са няколко.

(1) Училищното формално образование не е конструктор. То е поредица от събития. Това позволява да се изследват **реалности** (не фикции) [срв. 18, 48]. В този смисъл училищното формално образование е „...поредица от събития, чрез които човек от природно същество се създава и самосъздава, групово битува и самобитува като знаещо и можещо културно, хуманно и социализирано същество” [16, 143].

(2) Действието в училищното формално образование е винаги взаимодействие, съвкупност от форми на интерпретация [срв. 18, 48].

(3) Училищното формално образование ползва други събития (обучение, възпитание), за да измени човека от природно в културно същество [срв. 18, 48]. **Обучението в училище** е „...съвкупност от събития, които настъпват от взаимодействието на събитията преподаване и учене с обекта (събитие) учебно съдържание” [18, 48]. То е преднамерен процес – „... последователно движение и динамична смяна на състояния (фази, етапи, събития, ситуации и сегменти), които възникват, съществуват, подреждат се и затихват от различни видове отношения (взаимодействия) между преподаването и ученето, интегрирани от конкретни учебни цели, върху базата на конкретно учебно съдържание със съответните ресурси в контекста на класната стая или извън нея” [19, 200]. **Възпитанието** е „... система от процеса на взаимодействие на обществото и личността, осигуряваща, от една страна, нейното саморазвитие, а от друга страна, нейното съответствие с ценностите и интересите на обществото” [18, 58]. Като педагогическо събитие възпитанието се свързва с „...преднамерена, целенасочена и ръководена дейност, която се отнася до децата...и се осъществява от организирани възпитателни институции и под ръководството на педагогически подготвени възпитатели” [5, 53]. При събитието **възпитание** ученикът осъзна

ва норми, правила и ценности на всекидневното поведение, съзнание и взаимодействие с други хора чрез примери на ситуации от актуалния за него всекидневен начин на живот. При събитието **образование** усвояването се основа на по-обширен и универсален материал от историческия опит, жизнената дейност на човека, науките езика, за изкуството и т.н. Наред с нормите и ценностите на социалното съжителство значително място заема изучаването на научни знания за обкръжаващия свят.

Следователно училищното формално образование е „...цялото, което е повече от сумата на възпитаност и обученост... (подч. мое – М.М.)” [17, 259]. То е „...особен вид битие на духа, подем на човека към всеобщото и ставането му като духовно същество във всички отношения (подч. мое – М. М.)” [17, 259].

(4) Училищното формално образование има за цел овладяването на култура [срв. 9]. Тя е „... съвкупност от материални и духовни придобивки, създадени от човечеството в процеса на неговата обществено-историческа практика. Материална култура. Духовна култура” [2, 400]. Културата се определя като смисъл на живот, на творчество, история, цивилизация и т.н. Чрез съзнателно действие или мисъл човек се адаптира към жизнените условия [срв. 12]. Следователно културата е не само фактът, но и действието. Културата, по думите на А. Малро, трябва да се завоюва – постигането ѝ изисква усилие и постоянство, които се възнаграждават с резултати и носят удовлетворение във всички сфери на обществения живот. Основно задължение на културата е структурното организиране на обкръжаващия човека свят. За да играе подобна роля, на културата ѝ е необходимо структурно устройство. Тази функция изпълнява **естественият човешки език. Езикът не съществува извън културата – той е съставна част на културата и е инструмент за нейното изграждане.** „Културата е всичко това, което е нужно да знаеш и да разбираш, за да можеш да се държиш приемливо в общуването с членовете на дадено общество” [27, 25].

• Подходи към училищното формално образование

В педагогическата наука се говори за **ориентиран към ученика и фасилитаторен подход, компетентностен подход, процесуално ориентиран подход, коучинг подход** и др. [срв. 18, 86 –

121]. Независимо от разнообразните гледни точки, обединяващо е разбирането за **подхода към образованието** като „...**обща позиция, приемана за неговата реализация откъм технологичната му страна** (подч. мое – М. М.)” [18, 86]. „Тази позиция се избира (1) в зависимост от приетата философия...; (2) в зависимост от разбирането за образованието като процес; (3) в зависимост от търсената смяна на съществуващото положение и предлаганите алтернативи” [18, 86]. Подходът е определящ за стратегиите и методите на обучение [срв. 8, 220].

- **Компетентностен подход**

Компетентностният подход се свързва с „... преориентиране на традиционната образователна парадигма за преподаване на знания, формиране на умения и навици към създаване на условия за овладяване на комплекс от компетенции, осигуряващи потенциал и способности ...за устойчива и ефективна жизнена дейност в условията на съвременното усложнено социално-политическо, пазарно и информационно пространство (подч. мое – М. М.)” [18, 104].

Компетентностният подход осигурява **междудисциплинно взаимодействие**. За да се докаже това, се приема **концепцията за четирите равнища на методологическия анализ** на И. В. Блауберг и Э. Г. Юдин – философско равнище, общонаучно равнище, конкретнонаучно равнище и методическо равнище. Във всяка йерархическа структура равнището се определя от равнище над него. На първото равнище, философското, е системният, генетическият, еволюционният подход. На второто равнище, общонаучното, се намира междудисциплинарният, комплексният, синергетичният, функционалният подход. На **равнището на конкретните науки или на група науки**, например психолого-педагогическите, са културологичният, личностноориентираният, дейностноориентираният подход и т. н. На това равнище се диференцират онези подходи, които се отнасят към образованието. Тук е мястото на **компетентностния подход като определящ за целите и резултатите от образованието**. В този смисъл на **методическо равнище** компетентностният подход е **междудисциплинарен** [срв. 20, 16].

Чрез компетентностния подход се избягва се „раздробяването” на усилията по различните учебни дисциплини и се осъществява адекватно оценяване на практическите резултати. Допринася да се

йерархизират компетентностите, които са най-значими при подбора на елементите от учебната информация и служат за пълноценно развитие на учещите. Амбицията е ученикът да умее да анализира своите образователни постижения; да ги прилага в училищна и извънучилищна обстановка, за да решава разнообразни задачи, важни за социалната му реализация [срв. 29]. Т.е. компетентностният подход засилва практическата ориентация на образованието [срв. 1; 29]. Допринася да се реализира „присъствената „конкретножизнена” образователна парадигма” (Пл. Радев), за която така убедително говори проф. Пл. Радев [срв. 16, 105].

2. Подходи към училищното формално езиково образование. Репозиция от знаецентристки подход към компетентностен подход

• **Подходи към училищното формално езиково образование**

В Общата европейска езикова рамка изучаването на езици се свързва с **дейностно ориентирания подход** [срв. 13, 19]. В изследвания във връзка с езиковото образование в училище¹ се изтъкват предимствата на различни подходи. Говори се за **комуникативноречев (комуникативен) подход, системно-структурен подход, лексико-тематичен подход, стилистичен подход** [срв. 8, 221]. Напоследък се защитава приоритетът на **дискурсия подход** [срв. 15, 99].

Проф. К. Димчев аргументира **репозицията знаецентристки подход – компетентностен подход** [срв. 29]. Тъй като приемаме неговата гледна точка, ще се спрем по-подробно на нея.

• **Компетентностен подход**

Преориентацията от знаецентристки подход към компетентностен подход „...се обуславя от осъзнатите потребности от езикова подготовка, от потребностите на подрастващите за личностна изява, за социална реализация... Става дума за **подход, чрез който се акцентува на резултатите от образованието, разглеждани като способност да се действа в различни комуникативни ситуации** (подч. мое – М. М.)” [28]. Това, според проф. К. Димчев, са характеристики на личността, проявяващи се в: **самостоятелната познавателна дейност** за усвояване начини за придобиване на знания от различни източници; **гражданското общество** (при изпълне-

ние на роли на избирател, на потребител и т.н.); **различни дейности – социалнотрудова** (ориентиране в трудови взаимоотношения, професионална самооценка и др. под.), **културномасова** (използване на свободното време, духовно обогатяване на личността и т.н.), **битова** (здраве, семеен живот и др. под.) [срв. 7, 17–20]. Разгледан в лингво-методически континуум, компетентностният подход е **структуроопределящ – създава основа за изучаване на следващи езици.**

От **комплексността на речевите актове**² произтича изискването за формиране на **интегрален тип компетентности**³ у учениците. Това води до **полиподходност**. Компетентностният подход поставя във **взаимовръзка и функционална зависимост лингвопрагматичния, лингвокогнитивния и културологичния подход**. С приоритет се ползва подходът, който произтича от спецификата на изучавания обект, от образователните цели, от слабостите, които се допускат при работата над този обект [срв. 30].

3. Компетентностен подход към езиковото образование в 1. – 4. клас

• Лингвопрагматичен подход

В началната училищна възраст официалният български език е преди всичко инструмент за общуване, а след това – обект за анализ. Оттук произтича **приоритетът на лингвопрагматичния подход**. На занятията по български език „под светлините на прожекторите” (К. Димчев) е **усъвършенстването на комуникативноречевата компетентност**, формирана в предучилищна възраст. Конкретно: овладяване на писмения код; усвояване на езикови средства, използвани в нови за учениците сфери на общуване; формиране на умения за „превключване” на социолингвистични кодове в условията на всекидневното общуване; преодоляване на некнижовно влияние от първичната група, в която се социализира детето. Резюмирано казано: **(1) подобряват се компетентностите на учениците за възприемане и за създаване на устни дискурси; (2) формират се компетентности за рецепция на писмени дискурси и за продуцирането им.** Образователната амбиция е да се постигне **резултат-**

ност на общуването чрез българския език – т.е. правилност и комуникативна уместност.

- **Лингвокогнитивен подход**

При изучаването на българския език като втори език, особено в етапа 1. – 4. клас, в езикови ситуации, при които в населеното място официалният (българският) език е втори език, лингвопрагматичният подход няма методическа алтернатива. Това обаче не е аксиома, когато обучението е по първия език.

В предучилищна възраст първият (българският) език се овладява в една „затворена” езикова среда (семейство, приятелско обкръжение и т.н.), без задължително осмисляне на лингвистичната му същност. В условията на училищното обучение социалната изява на детето се усложнява. Поражда се необходимост от овладяване на знания по теория на българския език. Оттук произтича ролята на **лингвокогнитивния подход**. Той е ориентиран към формирането на **начална езиковедска компетентност**. Езиковедската компетентност се определя чрез декларативните знания на индивида за езика като средство за общуване и като семиотична система от знаци [срв. 3, 285 – 286]. Става дума за знание от типа *какво*. Чрез усвояване на правилата на нормативната граматика, формулирани от съответния метаезик, се подпомага резултатността на речевото общуване на децата. Освен това езиковедската компетентност е инструмент за изучаване на следващи езици, както – и за овладяване „езиците” на различни науки. В този смисъл, въпросът не е *за* или *против* езиковедската компетентност на детето от началните класове. По-скоро е важно да се определи какви знания са необходими и достатъчни на ученика на различни етапи от езиковото му развитие.

Езиковедската компетентност е във взаимодействие с **езиковата компетентност**. Езиковата компетентност е знание от типа *как*. Свързана е с овладяването на процедури. Чрез езиковата компетентност „...се решават определени комуникативни задачи, създават се и се възприемат устни и писмени дискурси, прилагат се стратегии, които са най-подходящи за изпълняване на съответни задачи” [7, 114].

- **Културологичен подход**

Езикът съхранява и пренася културното знание, възплъщава културноспецифични „картини на света”. Но той не е смислов „кон-

тейнер”, който пасивно предава съдържания. С негова помощ личността формира своето „културно огледало” (К. Димчев), осмисля и защитава мястото си в живота – въздейства върху света и утвърждава „аз”-а. Оттук следва, че не бива да се подценяват възможностите на **културологичния подход**. Чрез него у малките ученици се формира се познание за чужди култури, но също така и преди всичко се изгражда правилна оценка на българското културно наследство. Става дума за **културологична компетентност** [срв. 8, 136]. Тя създава основа за строежа на **мултикултурна компетентност** [срв. 9; 13].

4. Компетентностният подход и езиковото образование на детето

Компетентностният подход води на финала на началния етап на основната образователна степен до резултат. Той е: **автономно, съзнателно и отговорно, реферативно (съотнесено с речева ситуация) и рефлексивно** ученикът „прави неща” чрез българския език в разнообразни области и социокултурни сфери от „живото” си общуване, „създава” света и утвърждава „аз”-а. Детето е „работник” и „производител” – изпълнява „великата и трудна задача” да „направи” от себе си възрастен, способен да се реализира „утре” (М. Монтесори)⁴.

БЕЛЕЖКИ

¹ В изложението се използват като синонимни понятията *езиково обучение* и *обучение по български език; роден език* и *български език*. Изискванията към обема на настоящия текст не позволяват да се разгледат проблемите за дихотомията **роден език – чужд език** и **функционалната им обвързаност**, за училищното обучение по български език като обучение по **първи език** и **обучение по втори език**. Тези проблеми са важни, но изискват самостоятелно внимание – вж.: 7, 90 – 100; 13, 11 – 12.

² **Речевият акт** е „...целенасочено речево действие, извършвано в съответствие с принципите и правилата на речево поведение, приети в дадено общество” [22, 412]. Чрез всеки речев акт се „правят неща” в сферата на междуличностните отношения [срв. 10, 49]. В зависимост от извършващите се действия, речевият акт се разглежда на няколко равнища – локуция, илоку-

ция, перлокуция (по Дж. Остин); локуция, пропозиция, илокуция, перлокуция (по Дж. Сърл). Тези действия са взаимнообвързани и едновременно проявяващи се аспекти на един и същ речев акт – вж.: 24; 25.

³ **Компетентността** се свързва с „...доказана способност за използване на знания, умения и личностни/социални и/или методологични дадености в работни или учебни ситуации и в професионално и личностно развитие; в контекста на Европейската квалификационна рамка способностите се описват с оглед степента на поемане на отговорност и самостоятелност” [19, 124]. Конструкт за реализация на компетентността е **компетенцията** [срв. 31]. За компетентността от гледна точка на образованието и обучението в училище вж. по-подр. 17, 178; 26.

⁴ Статията е разработена от: доц. д-р М. Мандева – 1., 2., 4., бележки и литература; доц. д-р М. Мандева, д-р М. Велчева (учител по български език и литература в гр. Никопол), Т. Караколева и Цв. Бонева (студентки от специалността ПНУП, ПФ на Великотърновския университет) – 3.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Бонева, Г.* Компетентностен подход към образованието и новата образователна парадигма. – Педагогика, 2009, № 9–10.

2. *Български тълковен речник.* Български тълковен речник. Допълнен и преработен. София, 1995.

3. *Виденов, М.* Увод в социолингвистиката. София, 2000.

4. *Делор, Ж., и др.* Образованието – скритото съкровище. (Доклад на МКО на ЮНЕСКО). София, 1998.

5. *Димитров, Л., и др.* Теория на възпитанието. София, 2000.

6. *Димчев, К.* Обучението по български език като система. Второ преработено и допълнено издание. София, 1998.

7. *Димчев, К.* Методика на обучението по български език. Реалност и тенденции. Велико Търново, 2010а.

8. *Димчев, К.* Основи на методиката на обучението по български език. София, 2010б.

9. *Димчев, К.* Понятието за култура в съвременната методика на обучението по български език. – Български език и литература, 2013, № 4.

10. *Добрева, Е., Савова, И.* Текстолингвистика. Шумен, 2000.

11. *Иванов, И.* Постмодерната образователна парадигма. – Новата философия в образованието. Шумен, 2005.

12. *Кръббер, А., Клакхън, К.* Всеобща история на думата култура. Идеи в културологията. Т. I. София, 1990.

13. *Обща европейска езикова рамка*. Обща европейска езикова рамка. Учене, преподаване, оценяване. Варна, 2006.
14. *Падешка, М.* Обучението по български език и идеята за интеркултурното образование. – Български език и литература, 2010, № 5.
15. *Петров, А.* Проблеми на комуникативно ориентираното обучение по български език (5. – 12. клас). София, 2012.
16. *Радев, Пл.* Обща училищна дидактика или събития, ситуации, обекти, субекти, конструкти и референти в училищното обучение и образование. Пловдив, 2005.
17. *Радев, Пл.* Енциклопедия на науките за образованието. Пловдив, 2013.
18. *Радев, Пл., Александрова, А.* Философия на образованието. Велико Търново, 2009.
19. *Радев, Пл., Легкоступ, Пл., Александрова, А.* Основи на училищната педагогика. В. Търново, 2011.
20. *Зимняя, И. А.* Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Москва, 2004.
21. *Зотов, А. Ф.* Образование в конце XX века. – Вопросы философии, 1992, № 9.
22. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва, 1990.
23. *Равен, Дж.* Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация. Москва, 2002.
24. *Серль, Дж.* Что такое речевой акт? – Новое в зарубежной лингвистике, вып. 17, 1986.
25. *Austin, J. L.* How to do Things with words. Cambridge, 1962.
26. *Hutmacher, W.* Key competencies for Europe. – Report of the Symposium Berne, Switzerland, 1996.
27. *Hymes, D.* Essays in the History of Linguistic Anthropology. Amsterdam, 1983.
28. *Вацов, Св.* Предиизвикателствата на компетентностния подход. – http://www.sustz.com/Proceeding09/Papers/Education/S_VATSOV_2.pdf
29. *Димчев, К.* От знаещностен подход към компетентностен подход на занятията по български език. – <http://liternet.bg/publish/kdimchev/znaniecentristki.htm>.
30. *Димчев, К.* За някои нерешени проблеми в теорията и практиката на обучението по български език. – <http://liternet.bg/publish/kdimchev/neresheni-problemi.htm>.
31. О „компетенции” и „компетентности” в образовании. – <http://www.niro.nnov.ru/?id=980>.

ЗА ПОДХОДИТЕ КЪМ УЧИЛИЩНОТО ФОРМАЛНО
ЕЗИКОВО ОБРАЗОВАНИЕ

МАРИАНА МАНДЕВА, МИГЛЕНА ВЕЛЧЕВА,
ТЕОДОРА КАРАКОЛЕВА, ЦВТЕЛИНА БОНЕВА

Резюме

Разглеждат се проблеми на образованието, обучението и възпитанието в съвременното училище. В този контекст се защитават предимствата на компетентностния подход към училищното формално езиково образование (1. – 4. клас).

Ключови думи: училищно формално образование, обучение по български език, 1. – 4. клас, компетентностен подход

ABOUT THE APPROACHES TOWARDS SCHOOL
FORMAL LANGUAGE EDUCATION

MARIANA MANDEVA, MIGLENA VELCHEVA,
TEODORA KARAKOLEVA, TSVETELINA BONEVA

Summary

Considered are the problems of education, training and upbringing in modern school. The benefits of competence approach to school formal language education are defended in this context (1th – 4th grade).

Key words: school formal education, Bulgarian language education, 1–4 grade, competence approach